

Türkiye’de Tek Parti Döneminde (1930-1939) Basılmış Adab-ı Muaşeret Literatürü

Tülin URAL*

Öz

Bu makalede 1930-1939 yılları arasında Türkiye’de basılmış olan “Adab-ı Muaşeret” kitapları değerlendirilmiştir. Öncelikle adab-ı muaşeret kitapları etrafında gündeme getirilebilecek belli başlı sorunsal alanları sıralanmış ve bu çerçevede sorulabilecek sorular örneklenmiştir. Bu bölümde yer yer bu literatürü değerlendirirken kullanılacak olası teorik çerçevelere de değinilmiştir. Bu bölüm vasıtasıyla adab-ı muaşeret literatürünün ne kadar geniş bir araştırma olanağı açtığı gösterilmeye çalışılmıştır. Ardından adab-ı muaşeret kitapları genel özellikleri açısından tanıtılmış ve gruplanmıştır. Bu gruplama çerçevesinde kamusal yaşamda disiplini vurgulayan, kurallarda belirsiz noktalara değinmeyen, hayatın getirdiği gerçek olasılıklara yer bırakmayan ve öğretici ya da emredici bir üslûp kullanan, tartışmaya kapalı “ideal” kitapları ile yine orta sınıf bir okuru hedefleyen ve yine günlük yaşamın olağan etkinliklerine ağırlık veren, ancak kurallardaki tartışmalı noktalara ve günlük hayatta karşılaşılabilecek hakiki aksaklık ve pürüzlere değinen ve okurla dostane bir üslûpta konuşan “tecrübe” peşindeki kitaplar ayrıştırılmıştır. Sonuçta da erken Cumhuriyet döneminde adab-ı muaşeret anlayışını ayıran temel çizginin resmîyet, eksiksiz bir denetim ve mükemmel bir özdenetim olduğu vurgulanmıştır. Bunun nüfusun geniş kesimlerini değilse de belli bir uyarlamadan geçerek, kentli orta sınıfları etkileyebileceği tespit edilmiştir. Böylece kitaplar aristokratik ayrıcalıklara dayalı veya züppelikle birleştirilen ‘aşırı’ ince bir adaptan çok, orta sınıfa özgü sade bir yaşam biçimini öne çıkarmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Adab-ı Muaşeret, Erken Cumhuriyet Dönemi, Türkiye, Bedenin Denetimi, Orta Sınıfın Oluşumu.

* Dr. Öğretim Görevlisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Rektörlük & Sosyoloji,
ORCID: 0000-0002-2587-9416

Literature of Manners during the Single Party Period in Turkey (1930-1939)

Tülin URAL

Abstract

In this article, the books of good manners printed in Turkey between 1930-1939 are reviewed. First of all, the main problematics that can be brought to the agenda around the etiquette books are listed and the main questions that can be asked within this framework are exemplified. In this section, it's also mentioned the possible theoretical frameworks that can be used in evaluating this literature. Through this section, it has been tried to demonstrate that the etiquette literature opens up a wide range of research opportunities. Then the main characteristics of the books of good manners were introduced and the books are grouped in terms of their general characteristics. Within the framework there are two main groups: 'The books of ideals' emphasizing discipline in public life, not mentioning ambiguous points in the rules, leaving no room for the real possibilities brought by life and using an instructive or imperative style and 'the books of experience', still targeting a middle class audience, focusing on the usual activities of daily life, but touching on the controversial points in the rules and the real problems and inconveniences that can be encountered in daily life and speaking in a friendly manner with the reader. As a result, it was emphasized that the basic line that separates the understanding of manners in the early republic period was formality and a complete control, as well as the perfect self-discipline. It has been found that these books may affect not large segments of the population, but they influenced the urban middle classes. Thus, the books emphasize a simple lifestyle specific to the middle class rather than a fine living style based on aristocratic privileges or combined with snobbery.

Keywords: Good manners, Early Republican Period, Turkey, Body Control, Formation of Middle Class.

Bu makalede 1930-1939 yılları arasında Türkiye’de basılmış olan adab-ı muaşeret kitapları tanıtılacaktır.¹ Öncelikle kitapların sayısal dökümü yapılacak, literatürdeki genişleme ya da daralmanın nasıl yorumlanabileceği tartışılacaktır. Ardından bu literatürün sosyal bilimler alanında nasıl kullanılabileceği, hangi temel sorunsal alanlarıyla eklemenebileceği geniş planda ele alınacaktır. Bu bölümü takiben bu literatürün daha ayrıntılı tanıtılabilmesi için hangi esaslar etrafında gruplanabileceği, belli başlı hangi okur gruplarına hitap ettiği gibi konulara değinilecektir.

Nevin Meriç’in çalışmasına göre 1894-1927 arasında biri tercüme olmak üzere, eski harflerle dokuz kitap basılmıştır.² Yeni harflere geçilen 1928 yılı ile 1930 arasında geçen iki yılda da herhangi bir kitaba rastlanmaz. Bu yazıda ele alınan üçü 40 sayfadan kısa on iki metnin 1 tanesi 1930’da, 3 tanesi 1932’de, 2 tanesi 1938’de, 6 tanesi ise 1939’da basılmıştır.³ Öyleyse Cumhuriyet döneminin, adab-ı muaşeret yayıncılığı açısından Osmanlı’ya nazaran ciddi bir canlanma arz ettiğini söyleyebiliriz.⁴ Böylelikle görüyoruz ki 1933-1937 arasında hiç adab-ı muaşeret kitabı basılmamış ve adab-ı muaşeret alanında asıl canlanma 1939’da gerçekleşmiştir.⁵ Tam da Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur*’una da sahne olan yıldır bu. II. Dünya Savaşı’nın hemen öncesindeki İstanbul’un gündelik hayatına, mekânlarına, kişilerine ve ilişkilerine dair incelikli gözlemlerle ve çarpıcı ayrıntularla dolu bu roman da gündelik hayata duyulan ilgideki yükselişin bir diğer kanıtıdır diyebiliriz. Öyle ise II. Dünya Savaşı’nın hemen öncesindeki yılda, Türkiye’de gündelik hayat üzerine düşünme faaliyeti canlanmıştır. İki savaş arası Avrupa’da yazan Walter Benjamin, Sigmund Freud, Simmel benzeri aydınları aklımıza

1 Bu yazının bir versiyonu 2008’de yayınlanmıştır. Bu kök yazı academia üzerinden bir hayli ilgi çektiği içindir ki daha çok yaygınlaşabilmesi, fayda sağlaması ve tartışılabilmesi açısından daha güncel ve daha çok okunan bir dergide basılması düşünülmüş, bu nedenle de *Türkiye Literatür Araştırmaları Dergisi* için gözden geçirilerek yeniden kaleme alınmıştır. Her iki yazının da kökeninde Prof. Dr. Meral Özbek danışmanlığında tamamlanarak 2008 yılında savunduğum doktora tezime için yapılan literatür taraması vardır. Tülin Ural, “Tek Parti Döneminde basılmış Adab-ı Muaşeret Kitapları”, *Müteferrika*, Yaz 2008, sy. 33, s. 243-274; a.mlf., “1930-1939 Arasında Türkiye’de Adab-ı Muaşeret, Toplumsal Değişme ve Gündelik Hayatın Dönüşümü”, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

2 Nevin Meriç, *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi: Adab-ı Muaşeret (1894-1927)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, Mart 2000

3 Bkz. Ek 1.

4 Burada zikredilen on iki kitap dışında Türkiye Bibliyografyasında adı geçtiği halde hiçbir kütüphanede ya da sahafta izine rastlamadığım için temin edemediğim bir kitap daha bulunmaktadır: Muzaffer, *Adat ve Adab-ı Muaşeret*, Eskişehir Hava Mp., 1931.

5 1939’la birlikte II. Dünya Savaşı’nın başlaması sosyal, siyasal ve ekonomik tarihçilik açısından bir dönüm noktası olarak görülür. Bunun adab-ı muaşeret yayıncılığı açısından karşılığı burada incelenmemiştir. Zirâ bu yazıda da genel olarak kabul edilen bu kronoloji etrafında ele alınan dönem 1939’da bitirilmiştir.

getirdiğimizde ya da Harootunian'ın Japonya üzerine örneklerini hatırladığımızda⁶ benzeri bir eğilimin tüm dünyada geçerli olduğunu söyleyebiliriz: Modernitenin kriz anında, modern yaşam sorunsallaştırılmaktadır.

I. Adab-ı Muaşeret Literatürü Bağlamında Gündeme Getirilebilecek Sorunsallar

Gündelik hayat incelemesinin bir parçası olarak adab-ı muaşeret literatürü tarihten sosyolojiye sosyal bilimlerin çok çeşitli disiplinleri tarafından incelenmeye açıktır.⁷ Ele aldığımız kitapların içindekiler bölümlerini kabaca listelediğimizde dahi görebileceğimiz üzere⁸ adab-ı muaşeret kitapları çok geniş sorunsal alanlarına doğru açılmaktadır.⁹ Dolayısıyla bu kitaplarla çalışan bir araştırmacının karşılaşacağı temel sorun, veriye ulaşamamak değil, büyük bir veri yığını altında kaybolmaktır. Buradan devamla kitapların çağrıştırdığı alanların ilki elbette, '30'lar Türkiye'sinde gündelik yaşamın, en azından kentlerde nasıl değiştiğidir. Ancak ilerlemeden önce hemen şunu belirtmeliyiz ki aynen romanlar gibi adab-ı muaşeret kitaplarına da olgusal bir okuma çerçevesinde büyük bir temkinlilikle yaklaşmak gerekir. Elbette gündelik yaşam ya da duyguların dönüşümü gibi geçmişin ele geçirilmesi daha zor alanlarında bu tür kaynaklara başvurmak hem karşı konulamayacak kadar cezbedici hem de kaçınılmazdır. Ancak şurası muhakkak ki bilhassa adab-ı muaşeret kitapları realiteden çok fantezileri yansıtan metinlerdir ve okurlarının, burada yazanları hayatlarına birebir uyguladığını ya da uygulayabildiğini varsaymamız için hiçbir geçerli nedenimiz yoktur.¹⁰ Buradan devamla, gene bu olgusal çerçevesinde gündeme getirilebilecek bir diğer sorunsal genel sosyo-ekonomik değişimle ya da maddi koşullarda yaşanan dönüşümle yazılı kaynaklar arasındaki ilişkinin niteliği ve boyutlarıdır. Elbette başka çalışmalarla desteklemek ve (adı adab-ı muaşeret olsun ya da olmasın, gündelik davranışı düzenlemeye aday) geçmiş kaynaklarla

6 Harry Harootunian, "Diyalektik Bakışlar: Gündeliklikteki Tarih", *Tarihin Huzursuzluğu: Modernlik, Kültürel Pratik ve Gündelik Hayat Sorunu* içinde, çev. Mehmet Evren Dinçer, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 138-196.

7 Ali Şükrü Çoruk, "Tanzimattan Cumhuriyete Gündelik Hayatın Tarihi Açısından İstanbul Hatıratları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Eylül 2010, sy. 16, s. 491-492.

8 Bkz. Ek 2.

9 Gerçekte söz konusu sorunsalları aydınlatmak için yararlanılabilecek birincil kaynaklar çok daha fazladır ve çok farklı türleri içerir. Öte yandan bu farklı türde kaynakları incelemek de (sözlü tarih vb.) farklı metodolojik araçları gerektirmektedir. Burada ele alınan adap kitaplarının dışında kalan kaynaklar şöyle sıralanabilir: çocuk büyütme kılavuzları, gazete ve dergiler (özellikle Magazin dergileri/Kadın dergileri), romanlar, günceler ve biyografiler, ilgili yasalar ve bunların çıkarılması sırasındaki tartışmaları içeren meclis zabıtları, ilgili ders kitapları (özellikle dönemin hayat bilgisi ders kitapları); anılar; objeler; reklamlar; fotoğraflar; konuyla ilgili dava ya da sözlü tarih kayıtları.

10 Ural, "1930-1939 arasında Türkiye'de Adab-ı Muaşeret, Toplumsal Değişme ve Gündelik Hayatın Dönüşümü", s. 36; Fatma Tunç Yaşar, *Alafranga Halleri: Geç Osmanlı'da Adab-ı Muaşeret*, İstanbul: Küre Yay., Ekim 2016, s. 21-23.

karşılaştırmak şartıyla, adab-ı muâşeret kitapları üzerinden şu soruyu sorabilmemiz pekâlâ mümkündür: Maddî nesne ve olanaklardaki dönüşümle adap kuralları arasında bir bağ mevcut mudur? Örneğin çatal-bıçak kullanmaya ilişkin öğütlerin bu tür literatüre girişinin, maddî kültür açısından anlamı nedir? Bu dönüşümle bu literatür arasındaki bağın biçimi ve yönü nasıldır?

Bu kitaplarda önerilen adap kurallarının uygulanması ya da uygulanamaması veya kitapların kimlere hitaben yazıldığı gibi sorular bizi sınıfsal soruların alanına çekecektir: Bu kurallar hayata geçmişse, kimler, hangi sınıflar tarafından ve ne ölçüde uygulanmıştır? Böyle bir perspektif, sınıfların sadece maddî değil, kültürel sermaye açısından da farklılaştığını elbette göz önünde bulundurmalıdır. Buradan devamla adab-ı muâşeret kitapları üzerinden yürütülecek bir sınıf incelemesi iki temel sorunsal etrafında şekillenebilir. İlk sorunsal, bu kitapların, orta sınıf değerlerinin oluşması ve elbette yeni tüketim kalıplarının ortaya çıkması üzerindeki etkisidir. İkincisi ise sınıflar arasındaki asimetric toplumsal güç ilişkilerini aydınlatmayı hedefler; dolayısıyla dikkatimizi sınıflar arası eşitsizlik veya iktidarın sınıflar arasında eşitsiz dağılımı olgusuna doğru çeker. Bu düzlemde şu soruları gündeme getirebiliriz: Davranış kurallarıyla ilgili bu literatürün hedef kitlesini kimler oluşturur? Bu kitapların hitap ettiği, dönüştürmeye çalıştığı ve belki de başardığı asıl toplumsal kesim hangisidir? Geniş halk yığınları mı, eski bir aristokratik seçkin zümre mi, yoksa yeni seçkinler mi? Bu anlamda söz konusu kitaplardaki adap anlayışıyla amaçlanan, geniş kesimleri modern yaşamın değerleriyle ve konforuyla tanıştırmak ya da modern yaşama göre şekillendirmek midir, belli bir toplumsal kesimi diğerlerine nazaran ayrıcalıklı kılacak zemini oluşturmak mıdır? Kısacası bu kaynaklar aracılığıyla, o toplumsal formasyonda ve o andaki sınıflar arası ilişkiler, nasıl inşa ve temsil edilmiştir? Buna ek olarak, elbette burada zikredilen sınıfsal hiyerarşi meselesini toplumsal eşitsizliklerin başka boyutlarına doğru genişletmek, daha doğrusu toplumsal olanın çeşitli katmanlarını hiyerarşik, eşitsiz, iktidarla bağlantılı oluşlarını vurgulayarak incelemek de mümkündür. Buradan devamla gündeme getirilebilecek temel sorulardan biri de şudur: Acaba yeni adap kodları ile birlikte ortaya çıkan gerginlikler ve gerilimler neler olabilir? Bu gerilim alanları çeşitli toplumsal gruplar, kuşaklar, cinsiyetler açısından nasıl dağılım gösterir? Peki ya bu farklı kategoriler arasındaki çakışmalar, kesişimsellikler nelerdir? Bunlar nasıl yorumlanabilir? Kısacası, adab-ı muâşeret hangi eşitsizlikleri, asimetrikleri, hiyerarşileri (yeniden) inşa eder, nasıl inşa eder?

Tüm bu sorular ister istemez bizi, bu kitapların kimlere, ne ölçüde ulaştığı; bunu tespit edebilmek için de nasıl bir pratik içinde okundukları; başka bir deyişle içlerindeki mesajın toplumun farklı kesimlerine ne ölçüde ulaştığı ve nasıl alımlandığı sorularına götürecektir (Bu sorular elbette, bunların hayata geçirilip geçirilemediğine veya ne ölçüde geçirildiğine ilişkin bir dizi başka soruya da götürecektir). Okuduklarımızdan ne kadar etkilendiğimize dair bu çok temel soruların da çağrıştırdığı üzere sırf ele aldığımız kitaplarda böyle yazılmış diye,

bunlardaki önerilerin olduğu gibi hayata geçirildiğini varsaymamız için hiçbir neden yoktur. Tıpkı bugün dekorasyon dergisi karıştırırken yaptığımız gibi bu kitapları pekâlâ birer fantezi metni, (yeni bir ev ya da yeni bir hayat için) hayaller kurmamıza yardım eden birer aracı olarak da düşünebiliriz. Tıpkı dekorasyon dergileri gibi yeni ve modern hayatın reçetesini araştıran bu kitaplar da evvelâ hayaller vasıtasıyla zihinleri şekillendirecektir (Ancak elbette, olanaklar doğrultusunda uyarlanarak hayata geçirilmeleri de mümkündür; fakat bu hiçbir zaman birebir bir uygulama olmayacaktır).

Dolayısıyla adab-ı muaşeret kitapları aracılığıyla inceleyebileceğimiz sorular olgusal olanın dışında, söylemsel alanın anlaşılmasına da katkıda bulunabilir. Bu noktada karşımıza çıkabilecek temel soru, kitaplardaki önerilerin -mesafe, resmiyet, bireyselleşme, toplumsal ilişkiler, modernleşme veya kamusal-özel alan ayrımı vb. açısından- anlamıdır. Bu anlam dünyasına örneğin kitapların konu edindikleri yemek etkinliklerinin gerçekleştirilme zamanı, mekânı ve içeriği gibi bulgulardan yola çıkarak ulaşabiliriz: Acaba bu kitaplarda olağan ve rutin yemekler mi, balo, şölen gibi olağanüstü ziyafetler mi ağırlıktadır örneğin.¹¹ Esasen ayrı kaplardan yemek önerilirken çok farklı gerekçeler öne sürülebilir: bedensel sınırların ihlali, salt kabalık, hijyenik açıdan sakıncalı olma, hatta ulusal kültürle çelişme gibi. Acaba şu ya da bu metin bu gerekçelerden hangisini ya da hangilerini öne çıkarır ve bunun, metnin içinden üretildiği toplum ve zaman açısından anlamı nedir? Öte yandan kitapların genel üslûbuna yönelik bir hassasiyet de araştırmacıyı önemli bulgulara götürecektir: Her şeyden önce öğütler vermeyi ve böylece yaşamları şekillendirmeyi hedefleyen bu kitaplarda dil emredici midir, yoksa yumuşak mıdır? Kurallar farklı insanlık durumlarına karşı ne ölçüde hoşgörülüdür? Yoksa sınırları tamamen net çizgilerle mi çizilmiştir? Ve elbette bu sorular listesi daha bir hayli uzatılabilir.

Buradan devamla adab-ı muaşeret alanında çalışmak Foucault'nun çalışmalarını, Elias'ın öncü nitelikteki kitabını¹² ve elbette bunlara yönelik eleştirileri içeren bir teorik zemini kullanmayı mümkün kılar. Tam da bu teorik arka plan içinde, beden sosyolojisi çerçevesinde, arzu ve haz, hazzın çeşitli bilgi üretiminden modern kurumlara uzanan çeşitli mekanizmalarla bastırılması, kendi kendini kontrol

11 Takdim ve selamlaşma usulleri üzerinden benzeri bir inceleme için bkz. Tülin Ural, "Tek Parti Dönemi Adab-ı Muaşeretinde Takdim ve Selamlaşma Usulleri Etrafında Toplumsal Hiyerarşilerin İnşası", *Toplumsal Tarih*, Mart 2011, sy. 207, s. 52-56.

12 Elias'ın, Batı'da XV. yüzyıldan itibaren gelişen modern adab-ı muaşeret literatüründeki dönüşümleri takip ederek toplumsal değişme üzerine bir kurama dek giden eseri, çeşitli eleştirilerle karşılaşsa da adap üzerine çalışanların başucu kitabı sayılabilir: Norbert Elias, *Uygarlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler*, 2 c., çev. Ender Ateşman ve Erol Özbek, İstanbul: İletişim Yay., 2007. Elias'ın kuramı ve eleştirileri için bkz. Heike Hammer, "Norbert Elias'ın İnsan Bilimleri Kavramı ve Bilgi Sosyolojisi", çev. Ender Ateşman, *Toplum ve Bilim*, Bahar 2000, sy. 84 (Uygarlık Süreci Özel Sayısı), s. 112-128.

fikrinin yaygınlaştırılması, bireyin bedeni etrafında diğerlerinin dokunamayacağı görünmez bir alanın ortaya çıkması (yani bir tür sınır idaresinin işletilmesi) ya da farklı bedensel potansiyeller içinden bazılarının seçilip standartlaşması, doğallaştırılması, normalleştirilmesi ve bazılarının dışlanması ya da konuşulmaz kılınması gibi temalar da adab-ı muâşeret literatürü üzerinden izlenebilir. Elbette böyle bir inceleme modernleşmenin inşa ettiği iktidar yapıları açısından ve modernite açısından sorunsallaştırılması anlamına da gelir. Bu bağlamda diğer bir temel inceleme alanı, bizim örneğimizde Batı-dışı bir düzlemde üretilmiş bu kitaplarda modern yaşamın ve onu ürettiği varsayılan Batı'nın nasıl kavrandığıdır. İnsanların gündelik yaşamlarını düzenlemeye ve doğru bir yaşam biçimi önermeye talip olan bu kaynaklarda, toplumsal yaşamın hangi alanının, bu alandaki hangi unsurun ya da unsurların, ne kadar ve hangi gerekçelere dayanarak modernleşmesi/Batılılaşması tavsiye edilmiştir? Buradan devamla, Batılılaşma karşısında, toplumsal yaşamın hangi alanının, bu alandaki hangi unsur ya da unsurların, ne kadar ve hangi gerekçelerle korunması ya da geleneksel kalması önerilmiştir?

Elias öncü çalışmasının ikinci cildinde merkezî devletin oluşumu ile modern adab-ı muâşeret yayılması arasında bağlantı kurar. Bu çerçeveden yola çıkarak erken Cumhuriyet döneminde devlet müdahalesinin, gündelik yaşamı dönüştürmeyi hedefleyerek çıkarılan yasaların vs. yeni bir yaşam biçiminin ve yeni adap kurallarının oluşumu üzerindeki etkisinin ne düzeyde olduğu da bu literatür aracılığıyla incelenebilir. Ancak elbette bu araştırma olgusal bilgilerle de desteklenirse netlik kazanacaktır. Sadece adab-ı muâşeret literatürünün sunduğu verilere dayanarak gündelik hayattaki dönüşümün (ya da başka bir deyişle modernleşmenin) tepeden inme ve devlet tarafından manipüle edilen bir süreç olarak mı, yoksa insanların yaşamlarını dönüştürebilecekleri bir imkânlar bütünü olarak mı (ya da bunların etkileşimi çerçevesinde mi) ele alınabileceğini elbette tespit edemeyiz; ancak yine de bu literatür Türkiye tarih yazımından güncel siyasal tartışmalara uzanan bu kıskırtıcı sorunsala önemli ölçüde katkıda bulunabilecek bir kaynak bütünüdür.

Elbette şu asla akıldan çıkarılmamalıdır: Adab-ı muâşeret kitapları devlet tarafından kaleme aldırılmış metinlerden oluşmaz. Öte yandan adab-ı muâşeret yazarları içinde devletin resmî görüşüne bağlı ya da ona karşıt veya ondan farklı düşünebilecek olanlar vardır.¹³ Bu nedenle bu metinleri monolitik bir söylemin yansıtıcısı olarak okumak doğru olmayacaktır.¹⁴ Kesinlikle tek merkezden planlanmış bir iradenin yansıması olarak ele alnamazlar. Bu metinler toplumun içindeki belli kesimler için, belli bir habitusu paylaşan, ancak onun içine kendi meşrebince yerleşmiş yazarlar tarafından üretilmişlerdir. Her koşulda bu kitaplarda, toplumun

13 Kemalizme yönelik lehte ve aleyhte birçok mülahazada, bu basit ve açık metodolojik hataya düşülmektedir.

14 Benzeri bir yaklaşım için bkz. Meltem Ahıska, *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, İstanbul: Metis Yay., 2005, s. 35-45.

belki kurallara tabi, ancak iradî olmayan değişme tarzının ve -belli bir tarihsel dönemde daha az, bir diğerinde daha çok bastırılmış olan; ancak kaçınılmaz-çeşitliliğinin, bu çeşitlilik içinde tek tek bireylerin iradeleriyle bu iradî olmayan değişime eklenmelerinin izini sürmemiz mümkündür. Buradan devamla, bu metinler aracılığıyla şu soruya uzanmak da mümkündür: Bu metinler içinde, iktidara yönelik gizli ya da açık eleştiriler var mıdır? Bu kitapların yazılması, artık bu konularda konuşmak, daha doğrusu yazmak gerektiğine, dolayısıyla -bu inanç her zaman olgularla örtüşmese de- eski adabın ya da geleneğin çözülmekte oluşuna ilişkin bir inancın göstergesidir. Öyle ise bunların kaleme alınması, yeni kavram ve davranışların ortaya konması, insanların hayatı algılayışlarında ve yaşayışlarında bir şeylerin değişmekte olduğunu, en azından belli kesimlerin bunun değişmesi gerektiğini düşündüklerini gösterir.¹⁵

Öte yandan adab-ı muaşeret kitaplarından yola çıkarak incelenebilecek olası bir diğer önemli sorunsal alanı da kamusal alan ve özel alan arasındaki ayrımın nasıl inşa edildiği ve her birinin hangi sınırlar içinde tanımlandığıdır. Kamusal ve özel arasındaki ayrım hangi temel esaslar üzerinde kurulmuştur? Hangisi diğerine üstün kabul edilmiş; hangi davranış ya da etkinlik hangi alanda sayılmıştır? Kuşkusuz bu çerçevede kamusal alanın ve gündelik yaşamın dünyevileşmesi ya da “laiklik” teması da ele alınabilir. Ayrıca bu kitapların milli kimliğin inşa sürecine katkısı ve bu kimliği nasıl tanımladığı, toplumun hangi kesimlerini içerip hangilerini dışarıda bıraktığı da önemli bir araştırma alanıdır. Kamusal/özel bağlamında gündeme getirilebilecek bir diğer inceleme eksenini de bu kitapları toplumsal cins kimliğinin, kadın ve erkek ilişkilerinin ve bununla bağlantılı flört, evlilik, boşanma, cinsellik, aile, çocuk ve eğitimi gibi konuların etrafında okumaktır.

Kuşkusuz ki bu sorunsal alanlar daha da derinleştirilebilir ve inceltilebilir. Elimizdeki kaynaklar, bunlara yenilerinin eklenmesine de olanak sağlamaktadır. Ancak burada yine de kaynaklardan yola çıkarak peşine düşebileceğimiz belli başlı sorunsal alanların ana hatlarıyla aydınlatılması amaçlandığından bu kadarı yeterli gözükmektedir. Kaldı ki bu kadarı dahi ele aldığımız kaynakların ne kadar zengin ve verimli olduğunu serimlemeye yetecektir. Yazının bundan sonraki bölümünde ise kitapların genel bir tanıtımı yapılacaktır.

II. 1930-1939 Arası Adab-ı Muaşeret Kitapları Üzerine bir Değerlendirme

1930-1939 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti'nde basılmış adab-ı muaşeret kitapları esasında monolitik bir söyleme sahip değildir ve kendi içinde çeşitlilik

15 Elbette ki erken Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde, farklı bölgelerde, farklı sınıflarda, farklı hakikaten hakim olan yaşam pratiklerinin neler olduğu, geleneğin mi modernin mi daha baskın çıktığı (ya da daha doğru bir deyişle gelenek ve modernlikten ne anlaşıldığı), bu ikisinin nasıl etkileştikleri henüz pek az çalışılmıştır ve cesur araştırmacılarını beklemektedir.

arz eder.¹⁶ Kitaplar arasında (Batı’nın bir ve homojen bir kategori olamayacağını bize hatırlatacak şekilde) hangi Batı ülkesinin model alındığı açısından ayrımlar olduğu gibi içerik açısından da temel bir ayırımdan söz edebiliriz. Kitaplardan bazıları, kamusal yaşamda disiplini vurgulayan, kurallarda belirsiz noktalara değinmeyen, hayatın getirdiği gerçek olasılıklara yer bırakmayan ve öğretici ya da emredici bir üslûp kullanan, tartışmaya kapalı “ideal”lerin peşindedir; bazıları ise yine orta sınıf bir okuru hedefler ve yine günlük yaşamın olağan etkinliklerine ağırlık verir, ancak (örneğin peçetenin nasıl kullanılması gerektiği gibi alışıldık olmayan) kurallardaki tartışmalı noktalara ve günlük hayatta karşılaşılabilecek hakiki aksaklık ve pürüzlere değinir ve okurla dostane bir üslûpta konuşur, yani gündelik deneyim üstüne daha fazla düşünerek onun kendiliğın doğasını teslim eder ve onu buradan başlayarak şekillendirmeye çalışır. Dolayısıyla bu ikinciler “tecrübe” peşindeki kitaplar olarak adlandırılabilir. Bazı kitaplar ise adab-ı muâşerete tamamen teknik biçimde yaklaşır. *Zabitan İçin Adab-ı Muâşeret* adlı tek bir istisnâ örnekte ise tamamen hayalî, uygulanması neredeyse imkânsız bir Avrupa adabını ayrıntılarıyla aktaran katı bir anlayış mevcuttur. Kitaplar arasındaki bu ikili ayırım dahi, kemalizmin en güçlü olduğu bu dönemde dahi, genel kanının aksine gündelik yaşamın yukarıdan dikte edilmiş prensipler etrafında düzenlenmesi konusunda monolitik bir söylemin hakim olmadığını göstermeye yetecektir.

Ancak elbette tüm kitaplarda karşımıza çıkabilecek ciddi ortaklıklar da mevcuttur. Hemen hemen tümünde balo vs. gibi olağanüstü etkinliklere de yer vardır; ancak asıl olarak günlük ve olağan etkinliklerin, örneğin sıradan bir aile yemeğinin düzenlenmesi de diğeri kadar önemsenmiştir. Hem ideal hem de tecrübe eksenli kitaplarda ortalamada kalan ve sade bir yaşama yönelik özel bir ilgi göze çarpar. Bunlara ek olarak kitaplar, kadının asıl vazifesinin ideal bir anne ve ev kadını olmak konusunda hemfikirdir. Ayrıca Batılı yaşam biçimine yönelirken kadının namusuna yönelik hassasiyetlerinde de ortaklaşırlar. Tamamı züppece görünen ‘aşırı’ modern yaşam tarzını eleştirir; bazılarındaysa Osmanlı dönemi adabına karşı ciddi eleştirilere rastlanır. Son olarak her türde aynı derecede ve biçimde vurgulanmasa da milli kimliğin sorgulanmaz ve tartışma götürmez bir veri oluşunda birleşirler. Ayrıca tüm kitaplardaki önemli kurucu karşıtlıklar eski-yeni, kaos-düzen ve gösteriş-sadeliktir.¹⁷ Bunların yanı sıra hem ideale bağlı hem tecrübeyi şekillendirmeye aday kitapların yazarları, daha çok modern öncesi nasihatnamelerde rastlayabileceğimiz, sadece mevcut kuralları derleyen ve düzenleyen yazar rolünden çok, kuralları koyan veya başka bir coğrafyada üretilmiş kuralları Türkiye coğrafyasına tercüme eden, ancak tercüme ederken de uyarlayan yazar

16 Fatma Tunç Yaşar, Cumhuriyet dönemiyle ilgili olarak bunun tersini iddia eder. Ancak asıl birincil kaynakları Cumhuriyet dönemi adab-ı muâşeret yayınları değildir ve bu konuyla ilgili çalışmalara referans vermemiştir; Yaşar, *Alafranga Halleri: Geç Osmanlı’da Adab-ı Muâşeret*, s. 232-236.

17 Kitaplarda övülen ve yerilen değerler için, Ek 3.

rolüne yatkındır. Ancak bu temel ortaklıklardan sonra, ideal ve tecrübe kitapları ayrışır: İlkinde yazar kuralları okura öğretmektedir, ikincilerde ise öğretici dil ile okuru ikna etmeye çalışan dil iç içe geçer. Aslında bu farkı şöyle ifade etmek de mümkündür: İdeal ve tecrübe kitaplarının yazarları öğretim metotları konusunda ayrılmıştır ve birinciler daha katı; ikinciler daha yumuşak, okur öğrenciyi ikna etmek gerektiğini düşünen öğretmenlerdir.

Yine de farklı üslûplarla ifade edilse dahi tüm kitaplarda cümle yapısına, ‘meli & ‘malı ile sonlanan bir gereklilik ve öğüt dili hakimdir. Bu dil içinde olmakta olanların yeri daha azdır ve olması gerekenler ağırlıktadır.¹⁸ Tabii bu her şeyden önce kitapların parçası olduğu türün kaçınılmaz bir sonucudur; zirâ bu tür kitaplar -bugün dahi-¹⁹ doğru yaşamın ne olduğunu bilme iddiası taşırlar ve insanlara buna ilişkin öğütler vermek üzere yazılmış metinlerdir.²⁰ Yine de türün iç gereklilikleri kitaplardaki üslubu açıklamak için tek başına yeterli bir gerekçe olamaz, zirâ öğüt vermenin de önermek ve ikna etmekten dayatma ya da doğallaştırmaya (böylece tartışmasız kılmaya; üzerine konuşulabilir ve konuşulamaz olanın sınırını çizmeye) dek giden farklı biçimleri olabilir.²¹

Kitapların bazılarında özensizlikten ya da sınıflama prensibinin günümüzdeki yaygın mantığına uymamasından dolayı bölümlerin sıralanışı dikkat çekici derecede dağınıktır. Örneğin bir kitap pekâlâ balo adabından, esnafın müşterilerine karşı nasıl tavır takınması gerektiği meselesine, oradan da aile içindeki ilişkilerin nasıl olması gerektiğine geçebilmektedir.²² Öte yandan bazı kitaplarda da takıntılı

18 Ancak yine de bazen dil sürçmelerine düşülür ve sokakta olup bitenler, örneğin taciz ağızdan kaçınılabilir; Tülin Ural, “Kentsel Mekâna İntizam Verme: 1930'larda Türkiye’de Basılmış Adab-ı Muaşeret Kitaplarında Şehir”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri için Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2019, sy. 48, s. 316.

19 Gerçi artık günümüzde eskisi kadar çok adab-ı muaşeret kitabı basılmamaktadır. Ancak gene de bu türün kapsadığı alan life-style dergilerinden, kendine yardım kitaplarına, ahlâka ya da aile yaşamına ilişkin öğütler içeren İslamî yayınlara dek geniş bir alanda sürmektedir.

20 Chartier de bu duruma dikkati çeker. Fakat şu uyarıyla birlikte: Tüm bu öğütler en nihayetinde hayata geçirilmek hedefiyle kaleme alınmıştır. Chartier’ye göre, bu tür metinlerin en özgün ve analiz etmek açısından en zorlayıcı yanı budur. Dolayısıyla bu metinler sadece belli kuralları sıralamakla yetinmezler, bu kuralların nasıl hayata geçirileceğine dair metotları da gündeme getirirler; Roger Chartier, “From Text to Manners. A Concept and Its Books: Civilité between Aristocratic Distinction and Popular Appropriation”, *The Cultural Uses of Print in Early Modern France* içinde, Princeton: Princeton University Press, 1987, s. 74.

21 Parla da, Tanzimat romanında yazarın nasıl müdahaleci bir rol üstlendiği üzerinde dururken benzer bir noktaya dikkat çeker: “Her yazar, yarattığı metnin bir anlamda babasıdır, ama bu metne nasıl bir babalık yapacağı onun kişisel karar ve seçimine bağlıdır. Her şeyi bilecek ve öğretecek midir? Yargılayacak mıdır? Eğer yargılayacaksa yargılarında sorgulayıcı mı yoksa uyumlu mu olacaktır?”; Jale Parla, *Babalar Ve Oğulları: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İstanbul: İletişim Yay., 1996, s. 51.

22 Hüsnü Savaşçın, *Kültür Direktörümüzün Konferansı*, Kayseri: Kayseri Halkevi Matbaası, 1938, s. 22. Elbette burada verilen örnek, bir konferansın, yani sözel dilin yazılı dile uyarlanmasıyla ortaya çıkan bir metne dayanmaktadır. Bu fark da söz konusu durumu doğurabilir.

denebilecek düzeyde ayrıntıcı bir bölümlenme karşımıza çıkabilir. Ancak dağınık ya da derli toplu olmasından bağımsız olarak tüm kitapların bölümlenmesi şu sırayı izler: Öncelikle adabın önemi, tarihi ya da *inkılâbımızın* getirdiği yeni bir yaşam biçimi içindeki yeri ve gerekliliği üzerine genel açıklamalar içeren giriş bölümleri karşımıza çıkar; ardından gelen bölümler kaba hatlarıyla mekânsal bir çizgi içinde, önce kamusal, sonra özel mekânlarda takip edilmesi gereken yordamlara ayrılır. Örneğin hemen hemen her kitap selamlaşma ve prezantasyon konusuyla başlar; ardından sokak, konser, balo gibi kamusal mekânlarda nasıl davranılması gerektiğine geçer; evde ya da aile arasındaki davranışlara ilişkin tavsiyelerle noktalanır.

Potansiyel okur kitleleri açısından da kitaplar, belli bir kitleyi hedefleyenler ve genel okura hitap edenler olarak ayrışır. Müstakil kitaplarla özel olarak seslenen gruplar öğrenciler, zabıtlar ve genç kızlardır. Örneğin çocuk ve ihtiyarlar için ayrı yayınlara ya da özellikle bunları hedefleyen bölümlere rastlamayız.²³ Modern hayatta bilginin esas olarak insanı daha üretken kılmak üzere işlevselleştirilmesini apaçık gösterecek şekilde, kitapların hitap ettiği grupların tamamı, biyolojik, kültürel ve ekonomik açıdan üretici olan ya da olmaya aday kesimleri içinde yer almaktadır. Geleneksel yapı ile tam tezat içinde, artık yaşlılara, yani artık üretici olmayan kesime herhangi bir kültürel yatırım yapılmamaktadır; artık onlar, tecrübenin taşıyıcısı olarak değil, aksine, modern yaşam önünde bir engel olarak görülmektedir.²⁴ Yine de gençlere onlara karşı saygılı olmaları, açık bir tartışmadan kaçınmaları ve “suyuna gitmeleri” öğütlenir. Böylece onlara istediklerini yaptırmak mümkün olacaktır. Demek ki yaşlılar halen fiilen gençleri sınırlayabilecek kadar güçlüdür; ancak bu artık meşru kabul edilmemektedir. Örneğin Feriha Sedat eski terbiyeyi eleştirmesine rağmen, genç kızlara anne babalarının nasihatlerine uymalarını tavsiye eder; fakat “makul ve tabii olan nasihatler” demeyi de ihmal etmez.²⁵

23 Ancak kitaplarda tek tük de olsa çocukların davranışlarını düzenlemeye yönelik öğütler vardır. Yine de bunlar doğrudan çocuklara değil, ana babalara hitap eder. Yine bu çerçevede çocuğun yumuşak bir tutumla, dayak gibi fiziksel cezalara başvurmaktan, modern yöntemlerle eğitilmesi sıkça karşımıza çıkan bir öğüttür.

24 Birçok kitapta gençlere modern “ideal”ler için, gerekirse ana babalarından farklılaşmaları tavsiye edilir. Bu ideal “mesleğini milli duygularla göre seçmekten”, “modern bir evliliğe” kadar varabilir. Geleneksel kabul edilen eski kuşaklara karşı açıkça çatışmaktan, (çoğu kez önerildiği gibi) suyuna giderek istediğini yaptırma yöntemine dek uzanan şekillerde direnmek önerilir. Ancak asıl vurgulanan ana babaların gelenekselliğinden uzaklaşmak ve (elbette modern idealler etrafında) kendi yaşamını kurma iradesi göstermektir. Ancak bu denklemde gerilimli bir nokta göze çarpar: Çok sıkı bir disiplinle bir ideale itaat etmek için irade göstermek üzere başka bir itaati reddetmek gerekmektedir. Bu aslında kadim bir gerilimin erken Cumhuriyet dönemindeki izdüşümünden başka bir şey değildir. Örneğin Zeldin de Hristiyanlıkta benzer bir ikilemden bahseder; Theodore Zeldin, *İnsanlığın Mahrem Tarihi*, 3. baskı, çev. Elif Özsayar, Ayrıntı Yay., 2003, s. 357. Burada söz konusu olan, gerçek babanın ve onun otoritesinin yerine “ideal”i ve idealin otoritesini koymaktır.

25 Feliha Sedat, *Genç Kızlara Adab-ı Muâşeret Usulleri*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932, s. 18.

Ona göre yeni ve modern yaşam biçimi ve bunun bilgisi, gençliğe, dinamizme ve üretkenliğe dayanacaktır.²⁶

Hem genç kızların üzerine yazılacak ayrı bir kategori olarak ele alınması hem de genel okuyucu kitlesine seslenen kitapların bazılarında da genç kızlara yönelik özel bölümlerin ayrılması özellikle ele almaya değecek bir göstergedir, zirâ bu mesele üzerine düşünmek bizi, kitapların belli başlı diğer sorunsal alanlarında nasıl bir tutum takındığıyla ilgili önemli ipuçlarına götürecektir. Kitapların genç kızlar konusundaki göze çarpar hassasiyetinin birkaç nedeni olabilir. Birincisi genç kızların böyle konulara daha çok ilgi duyacakları, dolayısıyla bu tür için potansiyel okur oldukları varsayılmıştır. İkincisi genç kızlardan yeni rejimin getirdiği inklâpları gösteren canlı birer sembol olmaları beklenmektedir. Bu elbette ağır ve iddialı bir yükür. Ancak bu arada tüm yapması gereken pek göze batmamak, ciddi tartışmalara pek katılmamak, tevazu içinde hayatı şenlendirmek ve güzelleştirmektir.²⁷ Sonucu ve herhalde asıl önemli olan neden ise kadın konusunda, daha doğrusu Osmanlı batılılaşmasından bu yana süregiden kadın ve modernleşme arasındaki bağın nasıl kurulması gerektiği meselesinde yeni rejimin yaklaşımı açısından genç kızların kritik bir kesim olarak görülmesidir. Bu yazarlara göre genç kızlar toplumun hassas bir kesimi olarak hem bakire ve masumdurlar hem de modern yaşamı sergileyecek bir sahne işlevi üstlenmişlerdir. Üstelik bu modern yaşama katılarak kendileri için iyi bir eş bulmaları da beklenmektedir. Tam da bakire oldukları için, kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu uygar hayat içinde saldırıya ya da ayartılmaya daha açıktırlar. Tüm bu zor denklemde genç kızlar öncelikle modernleşme sürecinde kadınların namuslarını yitirmeyeceğini ispatlamalı, buna uygun, dozunda davranış kurallarını öğrenmeli ve sergilemelidir. Üstelik uygun bir evliliği tesis etmek gibi pratik bir sorun çözümlerken genç kızın adı da çıkmamalı, yani kaş yapmaya çalışırken göz çıkarmamalıdır. Ancak genç kızlar hem amaçlarını başarıp bir eş bulabilmek hem de bu arada namuslarını olası saldırılardan ve ayartmalardan koruyabilmek için gereken modern yaşam bilgisinden yoksundurlar. Nasıl olup da namusunu korurken monden yaşayabileceği, yani nasıl olup da aynı anda hem aktif hem de pasif bir modern benlik kurabileceği, böylelikle cumhuriyetin hedeflediği dozunda modernliği nasıl sergileyebileceği kendi için halen bir muammadır. İşte bu çok ince ayarı tutturabilmesi ve bu zor dengeyi koruyabilmesi için bu kitaplara gereksinimi vardır.²⁸

Öte yandan genç kızlar sadece başkalarının arzusunun olası hedefi olarak görülmezler, genç kızın kendi olası arzuları da bir tehdit oluşturabilir. Bu nedenle de

26 Kitaplarda sıkça karşımıza çıkan “neşeli ol” çağrısında da vurgulanır bu. Bu dönemde neşeli olma temasının ağırlığına Ahıska da değinir; Ahıska, *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, s. 237-239.

27 Burada, esasen birer güdü ya da salt bir duygu olarak anlatılabilecek ‘neşeli olma’ fikrinin bir görev olarak tanımlanmasına bilhassa dikkat çekmeliyiz.

28 Savaşın, *Kültür Direktörü*, s. 21.

tavır ve davranışları, toplumsal düzene karşı bir tehlike teşkil edebilir. Dolayısıyla genç kızlara yönelik kitapların ana teması, temelde başkalarının arzu nesneleri olmaya açık bu kesimi, kendilerini kontrol etmeleri, arzularına ve bilhassa modern yaşamın çağrısına kapılmamaları, onları sıkı bir denetim altında tutmaları ve modernlik konusunda asla aşırıya kaçmamaları konusunda uyardır. Aslında bu genel ton tüm kitapların, okurlarının tamamına vermek istedikleri asıl öğüdü yansıtır. Genç kızlar gibi tüm okurlardan da beklenen, modern olmaları, batılılaşmalarıdır; ama aynı zamanda, yozlaştırıcı da olabilecek bu sürecin risk ve tehlikelerine karşı son derece denetimli olmaları, bu sürece asla kapılmamaları talep edilir. Öyle ise bu kitaplar 'nasıl modern olunacağı' kadar, hatta ondan daha çok, 'nasıl modern olmamak gerektiği' üzerinedir.

Dolayısıyla mevcut ahlâka karşı, onu toptan reddeden bir tutum söz konusu değildir; esasen onu korumak için yeni bir eğitim yöntemi, bir tür açıklık savunulmaktadır. Bu bağlamda Feriha Sedat da kitabını yazmasının gerekçesini hayatın değişmesi nedeniyle geçmiş nesilleri artık model alamayacağını tahmin ettiği kızlara yardımcı olmak şeklinde açıklar.²⁹ Yani "Namus o kadar da önemli değil" denmez, "Genç kız namusunu yitirmesin diye ondan bir şeyleri saklayacağımıza, bilakis anlatın, bilinçlendirin" denir. Ama yine de şunu hatırlamalıyız ki "değişimler", özellikle "namus" benzeri çok derinde kök salmış kodlara ilişkin değişimler çoğu zaman böyle küçük açılımlara çok şey borçludur. Dolayısıyla bu metinler aynı anda hem modern yaşama yönelik bir çağrı hem de ona sınırlar çizme yönünde bir çabayı içerir.

Bu kitaplara göre subaylar da toplumun ayrıca yazmak gereken özel bir kesimini oluşturur. Nasıl ki Orta Çağ'da rahipler gibi belli meslek grupları için öğütler kaleme alınmışsa, erken Cumhuriyet döneminde de subaylar için adap kitapları yazılmıştır; başka şekilde ifade edersek, özel olarak kitap yazılan tek meslek grubu subaylardır (Elbette talebeleri saymazsak; ancak talebeliğin de bir meslek olup olmadığı tartışmalıdır). Kuşkusuz ki genç kızlar gibi subayların da bu kitaplar için iyi bir hedef kitlesi olduğu ve adab-ı muaşeret konusunda topluma örnek olabilecekleri düşünülmüştür.³⁰ Kitapların tamamında öne çıkan sade, gösterişten uzak adap ve bilhassa kadınsı züppelikten ayrışan davranışlar, bu defa genç kızın değil, subayın "erkek" bedeninde sergilenecektir. Bu bağlamda kitaplarda subaylara sürekli olarak sivillerden daha ciddi, ağırbaşlı, denetimli olmaları; asla kendilerini bırakmamaları öğütlenir.³¹ Bu ağır yükün karşılığında da ayrıcalıklı bir

29 Savaşın, *Kültür Direktörü*, s. 4

30 Zaten bazı kitaplar bizzat subaylar tarafından yazılmıştır: Lütfullah, *Zabitan İçin Muaşeret Usulleri ve Beynelmilel Teşrifat Kaideleri*; Seyfi Kurtbek, *Modern Yaşayış Bilgileri* ve Binbaşı Ömer Lütfü, *Adab-ı Muaşeret Konferansı: Hayat-ı İçtimaiyye*, İstanbul: Harbiye Mektebi Matbaası, 1930.

31 Ömer Lütfü, *Adab-ı Muaşeret Konferansı: Hayat-ı İçtimaiyye*, s. 42-43; Süheyla Muzaffer (Dalkılıç), *Herkes İçin Modern Adab-ı Muaşeret*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1939, s. 28-29, 122.

konum tanınır: Selamlaşma vb. sıralamalarda subaylar sivillere üstündür; zirâ şahıslarında tüm bir orduyu temsil etmektedirler. Ancak bazı yorumculara göre, askerlerin cumhuriyet adabının şekillenmesindeki rolü, bu temsilî niteliği aşan bir niteliktedir; onlar yeni adabın yaratıcısı da olmuştur. Subayların adab-ı muaşeret öğrenimi ve buna karşı gösterilen hassasiyet, aslında yeni yaşam biçiminin kurucusu olmasından kaynaklanır.³² Işın'a ve Mahir'e³³ göre, erken Cumhuriyet dönemine geçildiğinde adap kurallarının asıl uygulayıcıları askerler, çoğu yine asker kökenli olan siyasal seçkinler ve mühendisler olmuştur; bunların hemen ardından, genç cumhuriyetin üniversitelerinde yetişen ve devrime yürekte bağlı öğretmenler, doktorlar, hâkimler, yani belli profesyonel mesleklerin kentli üyeleri gelir. Bu nedenledir ki adap kurallarında da bu mesleklere özgü disiplin, teknoloji hayranlığı yansır.³⁴ Dolayısıyla dönemin kentli gündelik hayatında, bürokratik algıya özgü resmiyetin izleri açıkça görülür.³⁵ Cumhuriyet adab-ı muaşereti bu *resmî* kalıplar içinde şekillenmiş; öte yandan açıkça eleştirdiği aristokratik kuralcılık yerine daha basit, fakat daha disiplinli yönergeler geliştirmiştir. Işın ayrıca, bu kesimler içindeki askerlerin yıllarını cephelerde geçirmiş bir kuşağa mensup olmalarının onlara bir tür gerçekçilik kattığını; bunun da adab-ı muaşerete psikolojik derinlikten ve inceliklerden çok, pratiğe dayanan kurallarla yansıdığını belirtir: "Kabalık sayılan davranışlarında millî gururun izleri, kozmopolit ahlâka karşı doğal ahlâkın savunusu şeklinde kendini belli eder."³⁶

Sonuç

Dolayısıyla temelde, erken Cumhuriyet döneminde adab-ı muaşeret anlayışını ayıran temel çizgi gündelik yaşamın *resmî* bir boyut kazanmasıdır.³⁷ Bu *resmî* boyut içinde, halen belli tartışma alanları açık kalsa da bedeninin eksiksiz denetimine dayalı bir adap anlayışı norm olarak öne çıkar ve kuşkusuz belli bir uyarlamadan geçerek, kentli orta sınıflar üzerinde etkili olmuştur. Böylece amaçlanan aristokratik ayrıcalıklara dayalı veya züppelikle birleştirilen 'aşırı' ince bir adaptan çok, orta sınıfa özgü sade bir yaşam biçiminin teşvik edilmesidir. Ancak bu yıllarda toplumun asıl geniş kesimini oluşturan köylülerin karşısındaki hanıma nasıl

32 Osmanlı döneminde de özel olarak subaylar için basılmış bir kitap mevcuttur; *Usul ve Adab-ı Muaşeret*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1910.

33 Elif Mahir, "Etiquette Rules in The Early Republican Period", *Journal of Historical Studies*, sy. 3, 2005, s. 15-32.

34 Ekrem Işın, "Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adab-ı Muaşereti", *İstanbul'da Gündelik Hayat* içinde, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 154-155, 166.

35 Ural, "Kentsel Mekâna İntizam Vermek", s. ?

36 Işın, "Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adab-ı Muaşereti", s. 159.

37 Işın, "Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adab-ı Muaşereti", s. 155. Bu dönemde adab-ı muaşeretin içerdiği resmiyet ve mesafelilik vurgusu için bkz. Seçil Deren, "Kültürel Batılılaşma", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce III: Modernleşme ve Batıcılık* içinde, Uygur Kocabaşoğlu (der.), İstanbul: İletişim Yay., 2001, s. 387.

reverans yapacakları gibi sorunlarla ilgilenmedikleri kesindir. Dolayısıyla adab-ı muaşerete ilişkin bu çerçeve elbette davranışlar kadar, zihinleri de etkilemiştir; ancak etkisi kentlerle sınırlı kalmıştır. Yine de onu önemsiz ya da kıyıda kalmış, köhne bir anlayış sayamayız; çünkü orada üretilen kök model, sonraki yıllarda, kente göç eden her kuşak üzerinde (yeniden ve yeniden uyarlanarak) etkisini sürdürmüştür.

Ek 1: Basım Yılına, Türe, Uzunluğa ve Yazarların Cinsiyetine Göre Adab-ı Muaşeret Kitapları

(Altı çizili eserler, 40 sayfadan kısadır)

- ♂ Lütfü, Ömer, *Adab-ı Muaşeret Konferansı*, 1930.
- ♂ Lütfullah, *Zabitan için Adab-ı Muaşeret*, 1932.
- ♂ Dalkılıç, Muhittin, *Yeni Hayat Adamına Yeni Adab-ı Muaşeret*, 1932.
- ♀ Sedat, Feliha, *Genç Kızlara Adab-ı Muaşeret Usulleri*, 1932.
- ♂ Ongan, Hidayet, *Talebeye Muaşeret Bilgisi*, 1938.
- ♂ Savaşçın, Hüsnü, *Kültür Direktörümüzün Konferansı*, 1938.
- ♀ Dalkılıç, Süheyla Muzaffer, *Öğretmenlere Yardımcı Eser: Talebeye Muaşeret Dersleri*, 1939.
- ♀ Muzaffer, Süheyla, *Modern Adab-ı Muaşeret*, 1939.
- ♂ Tansu, Samih Nafiz, *Talebeye Muaşeret Usulleri*, 1939.
- ♂ Arel, Sadun, *Halk ve Talebeye Adab-ı Muaşeret Bilgileri*, 1939.
- ♂ Arel, Sadun, *Yemekte Muaşeret: Muhtelif Masaların Teribi*, 1939.
- ♂ Kurtbek, Seyfi, *Modern Yaşayış Bilgileri*, 1939.

Ek 2: “İçindekiler” Bölümleri

Burada “İçindekiler” bölümleri, kitaplardaki orijinal hali her nasılsa öyle sıralanmıştır. Bu nedenle bir standardizasyon yoktur. Ele alınan kitapta müstakil bir “İçindekiler” bölümü yoksa -yani bu bölüm bizim tarafımızdan, tek tek başlıkları sıralayarak oluşturulmuşsa- parantezle başlanmıştır. Ayrıca kitapların sıralanmasında ilk basım yılı esas alınmış ve bu parantez içinde belirtilmiştir.

- Hr. Mp. S. A. Ömer Lütfü, *Adab-ı Muaşeret Konferansı: Hayat-ı İctimaiyye*, 1930.

İctimai Hayat Hakkında Başlangıç, s. 3-8

Adab-ı Muaşeret, s. 8-9

Kadın, s. 9-11

Bir Kadına Muamelede Riayet Edilecek Hususat, s. 11-15

- Kadınlarca Riayet Edilmesi Lazım Gelen Hususat, s. 15-21
 Tuvalet, s. 21-23
 Etvar, Vaziyet, Selam, s. 23-26
 Mukamele, s. 26-28
 Umumi Mahallerde Adab-ı Muaşeret, s. 28-31
 Tevakki Edilecek Ahval, s. 32-33
 Takdim, s. 34-36
 Ziyaretler, s. 36-40
 Nasıl Dans Edilir, s. 41-42
 Zabitan, s. 42-43
 Akşam Yemeği, Ziyafetler, s. 43-51
 Av Etləri, s. 52-53
 Yemekten Sonra, s. 53
 Esnai Taamda Riayet Edilecek Hususat, s. 54-57
 Nişanlanmak-Evlenmek, s. 57-60
 Nişan Yüzüğü, s. 61-62
 Nişanlandıktan Sonra, s. 62-64
 Düğün Hediyeleyeri, s. 64-65
 Seyahatte Adab-ı Muaşeret, s. 65-67
 Terbiyeli Bir Adam Trende Şöyle Hareket Eder, s. 67-70 (=Son Sayfa)

- A. Lütfullah, Londra Büyükelçiliği Müsteşarı ve İhtiyat İkinci Mülazımı, *Zabitan İçin Muaşeret Usülleri ve Beynelmilel Muaşeret Kaideleri*, 1932.

Fihrist

Zabitin Tuvaleti (5)

Bir Sabah Kahvaltısı ve Envai (13)

Zabitin Sokakta Tesadüf Ettiği Ahbab ile Nasıl Selamlaşır ve Görüşür? Hanımlara Sokakta Selam ve Onlarla Görüşme Usulleri? Refakatinde Bir Hanım Bulunan Zabitin Selam Tarzları (19)

Bir Zabıt Alay Kumandanının Evine Öğle Yemeğine Davetlidir. Tarzı Telebüsü, Davete İcabet Tarzı. Yemek Adabı; Yemek Nasıl Yenilir? (24)

Bir Sofrada Ne İçkiler İçilebilir? (45)

Yemeği Müteakip Salonda Nasıl Oturulur? Salon Adabı Nedir? Veda Nasıl Yapılır? (57)

Öğleden Sonra Bir Zabitanın Bir Aileyi Ziyareti Ne Şekilde Vaki Olur? Kart Dövizit Nasıl Tevdi Edilir. Muhtelif Eşkali Nasıldır? (79)

Bir Çay Ziyafeti, Çay Ziyafeti ve Nasıl İcabet Edilir? Çay Ziyafetlerinde Ne Tarzda Hareket Edilir? (103)

Sinemaya, Tiyatroya Hanım Refakatinde Nasıl Gidilir? Takip Edilmesi Lazım Gelen Usuller Neden İbaredir? (150)

Bir Zabitanın Sivil Tarzı, Telebbüsü. Fırak, Simokin, Jaketatay, Redengot, Siyah Ceket ve Çizgili Pantolon Nerelerde Giyilir? Sivil Şapkaların Envanı Hakkında Malumat, Veston (154)

Sivil Kıyafetle Nasıl Selam Verilir? (165)

Bar Hayatı (168) (Son Sayfa: 175)

- Muhittin Dalkılıç, *Yeni Hayat Adamına Yeni Adabı Muaşeret, 1932.*

En Modern Takdim Usulleri, Dünkü ve Bugünkü El Sıkma, Selamlama, El Öpme, Dostluk, Aşk ve Flört Muhaberatı, Kartdövizit Muaşeret, Telefon Muaşeret, Kadın ve Erkek, Gece ve Gündüz, Ziyaret Kıyafeti Muaşeret, Nişanlılık Muaşeret, Yemek ve Ziyafetler Muaşeret, Genç Kızlara Muaşeret, Hediye Muaşeret, Ev ve Salon Tanzimi Muaşeret, Balo, Suare ve Telsiz Telefon Muaşeret, Dans Muaşeret, Ev Sahibi ve Misafirlik Muaşeret, Tren ve Otomobil Muaşeret.

FİHRİST

3- Adet ve Muaşeret;

4- Adetler.

10- TAKDİM MUAŞERETİ:

10- Takdim Usulü;

10- Elkaplı Zevat;

11- Aziz Üstatlar;

11- İncelikler;

12- Küçük Bir Kurnazlık;

12- Unutma Halleri;

12- Yapışkanlar.

13- SALONDA KÖPEK VE ÇOCUK:

15- SELAMLAMAK MUAŞERETİ:

15- Selamın Menşei;

15- Selamlama Tarzı;

16-Kadınları Selamlamak.

- 18- EL SIKMA MUAŞERETİ:
- 18- Eskiden;
- 19- Bugün.
- 20- EL ÖPME MUAŞERETİ:
- 20- Nasıl El Öpmeli?
- 21- Hangi Eller Öpülür?
- 22- En İyi Usul.
- 23- MUHABERAT MUAŞERETİ:
- 23- Mektup Üslubu;
- 23- Yazı;
- 24- Mektup Kadı;
- 24- Posta ile Gönderiniz!;
- 25- Cevap Müddetleri;
- 26- Cevap Mektubunun Pulü;
- 26- Elkap ve Mektup Sonları;
- 27- Avrupa da;
- 28- Elkap ve Mektup Sonlarının Esası;
- 28- Bizde;
- 28- Resmi ve Gayri Resmi Elkap;
- 29- Gayri Şahsi Elkap;
- 30- Mektup Sonları;
- 30- Müptezel Tabirler;
- 30- Samimiyet Mektupları;
- 32- Çirkin Alafrangalıklar;
- 32- Yeni Muaşeret Tabirleri;
- 33- Samimi Hitaplarda Yeni Muaşeret.
- 35- KADINLARA MEKTUP MUAŞERETİ.
- 36- AŞK VE FLÖRT MEKTUPLARI MUAŞERETİ:
- 37- Aşk Mektupları;
- 39- İzdivaç Kurları.
- 40- TİCARETHANE VE MESLEKDAŞ MEKTUPLARI.
- 41- ADRES.
- 42- DAKTİLO MEKTUPLARI MUAŞERETİ:
- 42- Hususi Mektuplarda;

- 44- Muhaberat Eşkaline Göre Nümuneler;
- 45- Telgraflar;
- 45- İstida;
- 47- Tebrik;
- 49- Ticari;
- 50- İstifsar;
- 51- Bir Şeyi Haber Vermek;
- 52- Resmi;
- 53- Mektup;
- 54- Açık Tebrik Mektupları;
- 55- Davet Mektupları;
- 56- Seyahat Sırasında;
- 56- Ticari;
- 57- Kapalı Hususi Mektuplar;
- 60- Resmi Mektuplar;
- 62- Mumlu;
- 64- Telsiz Telgraf.
- 65- KART DÖ VİZİT MUAŞERETİ:
- 65- İsim ve Unvan Meselesi;
- 65- Avrupa da ve Bizde;
- 67- Fena Nümuneler;
- 68- İyi Nümuneler;
- 68- Kadın Kart Dö Vizitleri;
- 69- Kart Dö Vizit Ayıpları;
- 70- Büyük Zevat Kartları;
- 71- Kart Dö Vizit Göndermek;
- 72- Kartdövizitle Tebrikle;
- 72- Kart Ne Vakit Postaya Verilebilir;
- 73- Bayram Kartları, Yılbaşı Kartları.
- 77- TELEFON MUAŞERETİ:
- 80- Telefonda Riayet Edilecek Hususlar
- 80- Nelere Dikkat Etmeli?
- 82- Telefonda Hususi Haller.
- 84- TUVALET VE GİYİNME MUAŞERETİ:

- 85- Kadın Süvareleri;
- 86- Kadın Tuvalet ve Giyinişinde Şahsiyet;
- 88- Hanımların Giyinişte Dikkat Edeceği Noktalar;
- 88- Sinema Artistlerini Taklit;
- 91- Renk ve İktisat, Harikulade Mahirane Bir Usul;
- 93- Elmas ve Mücevherat Takınmak;
- 96- Erkeklerde Tuvalet ve Giyinişin Yeni Adabı;
- 99- Kıravat Erkek Tuvaletinin Barometresidir;
- 100- Kolah Yakaların İflası;
- 100- Yaz Kıyafetleri; Baston ve Şemsiye Kullanmak,
- 103- Eldiven Kullanmak;
- 104- Tek Gözlük;
- 105- Silindir Şapkalar;
- 108- Frak ve Smokin;
- 111- Çay Elbisesi;
- 113- Yarışlara Gitme Kıyafeti;
- 113- Kır Kıyafeti;
- 114- Ata Binme Kıyafeti;
- 115- Otomobil Kıyafeti.
- 116- SOKAK MUAŞERETİ:
- 118- Yürümek;
- 120- Sokakta Bir Şey Taşımak;
- 122- Sokakta Konuşma;
- 124- Çorapsız Gezilebilir mi?
- 125- Sokakta Selamlamak.
- 126- KADINLA YÜRÜME MUAŞERETİ:
- 127- Sokakta Bir Hanıma Yol Vermek.
- 129- TIRAMVAY MUAŞERETİ:
- 130- Tramvaylarda Kadınlara Yer Verilmeli mi?
- 132- OTOMOBİL MUAŞERETİ:
- 132- Kadın Otomobile Nasıl Bindirilir?
- 133- Taksi Otomobillerinin Parasını Vermek;
- 133- Kadınlarla Otomobilde Konuşmak.
- 134- BALO VE SÜVARE MUAŞERETİ:

- 135- Avrupa da;
135- İktisadi Buhran Süvareleri;
137- Balolarda Muaşeret;
139- Hanımlara Balo Muaşereti;
140- Genç Kızlara Balo Muaşereti;
140- Erkeklerle Balo Muaşereti;
142- Zabıtlara Balo Muaşereti;
142- Süvareler;
144- Kolektif Süvareler;
145- Sürpriz Parti;
146- Kokteyl Parti;
146- Telsiz Telefonlu Süvareler.
148- RADYO MUAŞERETİ.
149- KABUL GÜNLERİ.
150- SAAT BEŞ ÇAYI.
152- DANS MUAŞERETİ:
152- Eski Danslar;
154- Yeni Danslar;
155- Tango;
156- Çarliston;
157- Danslarda Muaşeret.
159- HEDİYE MUAŞERETİ:
160- Kitap, Antikalar, Biblolar, Hediye
161- Bugünün Hediyesi Faideli Şeyler;
162- Hediye Takdimi ve Mukabil Merasim.
163- ÇAY, YEMEK VE ZİYAFETLER MUAŞERETİ:
163- Yemek Davetlerine Çiçek Götürmek Modası;
165- Yemek Yeme ve Yemek Verme Adabı.
169- APARTMAN VE SALON TANZİMİ MUAŞERETİ:
169- Antre ve Antişambr;
170- Salon;
171- Yemek Salonu;
172- Yatak Odası;
172- Kabine dö Tuvalet.

- 173- SİĞARA MUAŞERETİ.
 176- EV SAHİBİLİĞİ VE MİSAFİRLİK MUAŞERETİ:
 176- Sayfiye Davetleri;
 177- Ev Sahibinin Vazifeleri;
 178- Misafirin Vazifeleri;
 180- Bahşişler;
 181- Teşekkür Mecburiyeti.
 182- KONUŞMA MUAŞERETİ:
 183- Birinci Devre;
 183- Çocukluk;
 184- İlk Gençlik;
 185- Gençlik;
 188- Elle Konuşmak;
 190- Münakaşa Muaşeretü;
 192- Evde ve Salonda;
 193- İkinci Devre.
 194- AF MUAŞERETİ.
 196- NİŞANLILIK MUAŞERETİ.
 198- GENÇ KIZLARIN MUAŞERETİ.
 199- PİLAJ MUAŞERETİ.
 200- SON SÖZ.
 203- FİHRİST

**- Feliha Sedat, Erenköy Kız Lisesi Felsefe ve İctimaiyat Muallimi,
 Genç Kızlara Adab-ı Muaşeret Usulleri, 1932.**

I- TERBİYE VE NEZAKET

TERBİYEDE ARANILAN İNCELİKLER

Selam = (13)

Kucaklaşma = (20)

Reverans = (22)

Tam Genç Kız = (24)

Konuşma:

Genç Kız Nasıl Konuşur = (25)

Şive ve Ahenk = (28)

Tebessüm = (30)

Sokak:

Sokakta = (32)

Alagarson Kızlar = (34)

Bir Genç Kız Yalnız Çıkabilir mi = (36)

Bazı Tavsiyeler = (39)

II- GENÇ KIZIN BİLGİLERİ: İHMAL EDİLEMEYECEK ŞEYLER

Genç Kızların Okuyabileceği Eserler = (45)

Musiki = (48)

Dans = (50)

Fikri Terbiye = (50)

Diploma = (52)

Elişleri = (54)

III- GENÇ KIZIN KIYAFETİ

Tuvalet = (58)

Moda = (63)

Genç Kız Güzel Kokular Kullanmalı mı = (66)

Genç Kız Elmas Kullanabilir mi = (67)

Genç Kızların Cep Harçlığı = (68)

IV- GENÇ KIZ YUVASINDA

Evin Meleği = (70)

Genç Kız ve Hizmetçiler = (73)

Salonda = (76)

Genç Kız ve Misafirler = (78)

Kabul Gününde = (82)

Çay Saati = (87)

Merasim Günlerinin Kıyafeti = (92)

Sofrada = (94)

Genç Kız Şehirde = (96)

Arabada = (98)

Mağazada = (98)

Pastanelerde = (100)

Terzide = (101)

Sergilerde = (102)

Hayır İşleri ve Genç Kız = (104)

V- SPOR VE SAİR EĞLENCELER

Deniz Banyosunda = (107)

Teniste = (111)

Konser ve Tiyatroda = (113)

VI- CEMİYET VE GENÇ KIZ

Balo = (116)

Tuvalet Hazırlıkları = (118)

Baloya Giderken = (120)

Tanışma = (122)

Dansa Davet = (125)

Baloya Yalnız Gidilebilir mi = (128)

Faydalı Bir Tavsiye = (130)

Balo Münasebetleri = (131)

İçindekiler = (135)

Hidayet Ongan, *Talebeye Muaşeret Bilgisi*, 1938.

(Üst başlığı olmayan bir Ön Söz kısmı. Sayfa 3-4.)

I. Okulda Yaşama Kaideleri

Okul Disiplinine Riayet - Selam - Kıyafet ve Giyiniş - Konuşma ve Münakaşa - Tavırlar, Hareketler ve Bunları İdare Eden Ruh Amilleri - Sınıf ve Ders - Yoklamalar, Notlar - Mütalaa ve Ders Çalışma Zamanları - Kütüphane, Laboratuvar, Atölye Çalışmaları - Teneffüs - Yemek - Yatma - Tatil Günleri - İzinler - Devamsızlıklar - Okulda Toplantılar - Müsamereleler - Genel Gezintiler - Okula Gelen Misafirlere Karşı Alınacak Tavrı - Okul Eşya ve Binasını Benimseme, Koruma - Okulda Temizlik, İntizam, Sağlık Kaideleri - Sokak ve Alışveriş Muaşereti. (Sayfa 5-63)

II. Okulda Ahlâk

Okulda Kazanılması Lâzım Gelen Ahlâki Meziyetler ve İyi İtiyatlar - Okulda Çekinilmesi İcab Eden Ruhî Zaaflar ve Fena İtiyatlar (Sayfa 64-66)

III. Okulda Sosyal Bağlılık

Arkadaşlık ve Dostluk - Öğretmenlere Saygı ve Sevgi - Okul İşyar ve İşçilerine Kıymet ve Önem (Sayfa 67-74)

IV. Uzakta Olan Aile, Akraba, Öğretmen ve Arkadaşlara Karşı Bağlılık

Ziyaretler ve Mektuplar (Sayfa 75-77)

V. Bilgi ve Önemi

Bilgi Kazanmanın ve Muvaffakiyetin Şartları - Zihnî Yaşayışın İnkışafını Temin Eden Faaliyetler - Muvaffakiyetsizliğin Amilleri - Tembellik ve Fena Neticeleri - Zevkin Tekamülü, Güzellik ve Sanat Hazzı. (Sayfa 78-94)

Hüsnü Savaşçın, (*Adab-ı Muaşeret*) *Kültür Direktörümüzün Konferansları, 1938*

Kültür Direktörü Bay Hüsnü Savaşçın adab-ı muaşeret hakkında halkevinde vermekte olduğu konferanslar serisi dinleyenleri alâkalandırdığı cihetle, bu seriyi forma ile yazmaya başlıyoruz. Asrımıza göre bilinmesi zarurî olan şeyleri öğrenmek için bu yazıların önemle okunmasını okuyucularımıza tavsiye ederiz. Kayseri, Halkevi. (1938)

(Adab-ı Muaşeret, s. 2

Selamlaşma, s. 3

Kadına Selam Vermeğe Kelince, s. 4

Sancağa Selam, s. 5

Sancak Nasıl Selamlanır, s. 5

İstiklal Marşını Selamlamak, s. 6

Yabancı Memleketlerde Selamlaşma Tuhaflığı, s. 6

Cenazeyi Selamlamak, s. 7

Takdim, s. 7

El Sıkma, s. 10

El Öpme, s. 10

Sokak Adabı, s. 11

Otomobil ve Arabada, s. 13

Trenlerde, s. 13

Misafir Kabulü, s. 13

Ziyaretler, s. 14

Salon Adabı, s. 16

Yemek Adabı, s. 17

Sinemalarda, s. 20

Balo Adabı, s. 20

Dansa Gelince, s. 20

Konser ve Konferanslarda, s. 21

Esnaf Nezaketi, s. 22

Aile Arasında, s. 22

Genç Kızlar Adabı, s. 22

Memurlar ve Halk Tabakası, s. 23: Son Sayfa)

Süheyla Muzaffer Dalkılıç, *Maarif Vekilliğinin Tamimi Üzerine Hazırlanmış Öğretmenlere Yardımcı Eser: Talebeye Muaşeret Dersleri, 1939*

İlk, Orta ve Lise Öğrencilerinin Seviyelerine Göre Öğretici Şekilde Yazılmış Okul İçi Ve Dışı Muaşeret Bilgisi (1939)

(Esere Başlamadan Önce, Sayfa 3-5)

Muaşeretin Doğuşu ve Gelişmesi: Muaşeretin Bölümleri, Fert Muaşeret, Temizlik Muaşeret, Tuvalet Muaşeret, İlkokul Çocuğunun Tuvaleti, Ortaokul Çocuğunun Tuvaleti, Lise Talebesinin Tuvaleti, Tuvalet Muaşeretinde Genel Prensipler, Mektepliler İçin Genel Prensipler, Sayfa 6-21

Giyim Muaşeret, Sayfa 22-24

Konuşma Muaşeret: Mekteplinin Konuşma Muaşeret, Umumiyetle Konuşma Muaşeretinde Esas Prensipler, Münakaşa, Sayfa 25-33

Ev ve Okul Muaşeret, Sayfa 34-35

Cemiyet Muaşeret: Sayfa 35-38

Cemiyet Muaşeretinden: Selam Muaşeret, Mekteplilerin Selam Muaşeret, Şapka ile Bulunulduğuna Göre Selam Muaşeret, Sayfa 39-43

El Sıkma ve El Öpme Muaşeret: Kimlerin Eli Sıklır? El Nasıl Sıklır?, Sayfa 44-46

El Öpme Muaşeret: Kimlerin Eli Öpülür? El Nasıl Öpülür?, Sayfa 47-48

Hürmet Muaşeret, Sayfa 49

Tanışma ve Tanıştırma Muaşeret, Sayfa 50

Cemiyet Bakımından Konuşma Muaşeret, Sayfa 51-52

Cemiyet Bakımından Giyim Muaşeret: Umumi Giyim, Farklı Giyim, Sayfa 53-57

Üniforma: Sivil Resmi Kıyafetler, Bu Kıyafetlerin İcap Ettirdiği Umumi Muaşeret Prensipleri, Sayfa 58-60

Sokak Muaşeret Ve Umumi Yerlerde Hareket Muaşeret: Sokakta Nasıl Yürünür? Tramvay İçinde Muaşeret Borçları, Otomobilde Muaşeret Vazifeleri, Trende ve Vapurda Muaşeret Borçları, Sayfa 61-66.

Salon Muaşeret: Balo Muaşeret, Sayfa 67-71.

Çay Ziyafetleri: Aileler Arasındaki Çaylar, Kabul Günleri, Salonlarda Muaşeret Prensipleri, Sayfa 72-74

Yemek, İçmek Muaşeret: Sofra Nasıl Hazırlanır? Yemek Nasıl Yenir?, Nasıl İçilir?, Sayfa 75-81.

Yazı Muaşeret, Sayfa 82-85).

Süheyla Muzaffer; *Subay-Asker-Memur-Mektepli ve Umumiyetle Herkes İçin Modern Adab-ı Muaşeret,1939*

Beş kısım: Ferdi muaşeret - Cem'i Muaşeret - Milli Muaşeret - Resmi Muaşeret - Beynelmîlel Muaşeret. En son dünya neşriyatı tetkik olunarak tasnifli ve sistematik şekilde hazırlanmış en son, en şümüllü mükemmel eser. (1939)

Sahife 1- Kitaba Başlamadan Önce

Sahife 5- Muaşeret Nedir? Diğer Milletlerde Muaşeretin Adı - Muaşeretin Psikolojisi ve Tarihi - Hürmet - Muaşeretin Tekamülü - Muaşeretin İzahı - Muaşeretin Kıyas ve Şümülü - Muaşeretin Muhtelif Cemiyetlerde Tezahürü - Muaşeretin Taammüm ve İntişarı - Netice

Sahife 9- Muaşeretin Tasnifi: Muaşeretin Umumi Tasnifi - Tali Bölümler - Ferdi Muaşeret - Cem'i Muaşeret - Milli Muaşeret - Resmi Muaşeret - Beynelmîlel Muaşeret - Muaşerette Ölçü - Muaşerette Vakarın Manası - Laubalilik

BİRİNCİ KISIM: FERDİ MUAŞERET

Sahife 10- Ferdi Muaşeretin Faydası - Ferdi Muaşeretin Mukayesesi - Ferdi Muaşeretin Kıymeti - Çok Mühim Tavsiyeler - Küçük İhmallerin Seyyiesi - Ferdi Muaşeretin Taksimi

Sahife 17- Temizlik Muaşereti: Temizlik Muaşeretinin Manası - Altı Şart - Tuvalet Muaşereti Tasnifi

Sahife 20- Kadının Sabah Tuvaleti: Aile Geçimsizliğinin Sebepleri Arasında Tuvalet Muaşeretinin Mevkii - Bir Kadının Sabah Hal ve Vazifeleri - Ev İşleri - Süs - Neşe - Mektepli Kızın Tuvalet Muaşereti - Mektepli Kızın, Kadın veya Bir Genç Kızdan Farkı Sebepleri - Halkın Mektepli Kıza Karşı Vaziyeti ve Vazifesi - Üniversiteli Kızın Tuvalet Muaşereti

Sahife 26- Erkeğin Sabah Tuvaleti: Sabah Tuvaletinde Esas - Sabah Traş - (Subay)ın Tuvalet Hususiyeti - Bir Erkeğe Memnu Tuvalet Nelerdir? - Kendine Temiz Bakmanın Manası - Askerin İstisnai Halleri - Bir Subaya Memnu Tuvalet - Mektepli Gencin Tuvalet Muaşereti - Dış Nasıl Fırçalanır? - Mektepli Gençlere Temizlik Muaşereti Tavsiyeleri

Sahife 32- Bebek ya da Küçük Yaştaki Çocukların Sabah Tuvaleti: Anne Yanındaki Çocuk ve Bunun Temizlik ve Bakım Muaşereti - Çocuklar İçin Temizlik Tavsiyelerimiz - Çocuk Bakımında Züppeliğe Kaçmak - Çocuklukta Temizlik İtiyadı.

Sahife 34- Ferdi Kıyafet Muaşereti: Giyinmenin Umumi İki Şekli - Modanın Meydana Getirdiği Muaşeret - Alelaide Giyiniş - Esas İtibarıyla Kıyafette Prensipler - Erkek Kıyafeti - Kadın Kıyafeti - Kadın Kıyafetinde Tasnif - Evli Kadın Kıyafeti - Genç Kız Kıyafeti - Mektepli Kız Kıyafeti - Çocuk Kıyafeti - Bir Mühim Nokta

Sahife 40- Konuşma Muaşereti: Konuşma Muaşeretinin Büyük Faydası - İnsanlar Nasıl Konuştu? - Dillerin Teması - Kelimelerde Aksan - Konuşma

Usulleri - Tanıştırmada Bazı İncelikler - Kendi Kendini Takdim - Birinci Hal - İkinci Hal - Üçüncü Hal - Dördüncü Hal - Takdim Sırasında Meziyetlerin Zikri.

Sahife 88- Konuşma Muâşereti: Konuşmada Farklar - Konuşmada Umumi Prensipler - Elle Konuşmak - Söz Kesmek - Telefonla Konuşma Muâşereti.

Sahife 92- Sokak Muâşereti: Sokağın Hususiyeti Nedir? - Sokakta Nasıl Yürünür? - Dokuz Prensip - Sokakta Kadınla Nasıl Yürünür? - Sokaklarda Yapılamayacak Hareketler - Kadınların Sokakta Hareketleri - Sokakta Bir Şey Danışma Hali - Sokakta Çorapsızlık ve Şapkasızlık - Sokakta Selam - Bir Subay ve Üniformalının Sokak Muâşereti - Sokakta Bir Şey Yemek.

I

Sahife 103- Tramvayda

II

Sahife 104- Otomobilde

III-IV

Sahife 105- Trende, Vapurda

V

Sahife 106- Arabada

VI-VII

Sahife 106- Motosiklet, Bisiklet

Sahife 108- Cem'i Kıyafet Muâşereti: Kıyafetin İzahı - Kıyafetin Tasnifi - Umumiyetle Giyimin Esası - Moda Nedir ve Ne Dereceye Kadar Tabi Olunacak Bir İştir? - Renk Meselesi

Sahife 114- Umumi Giyim: Giyimin Sebebi ve Manası - Umumi Giyim Adabı - Erkek İçin Giyim Prensipleri - Kolalı Yaka - Kadın İçin Giyim Prensipleri

Sahife 118- Farklı Giyim: Farklı Giyim Tasnifi - Otomobil Kıyafeti Muâşereti - Ata Binme Kıyafeti Muâşereti - Spor Kıyafeti Muâşereti - Seyyah Kıyafeti Muâşereti - Sayfiye Kıyafeti Muâşereti - Plaj Kıyafeti Muâşereti - Mayo

Sahife 122- Üniforma: Üniformalıların Giyimde Hususiyetleri - Üniformalıların En Çok Dikkat Edecekleri Muâşeret Esasları.

Sahife 123- Sivil Resmî Kıyafet: Sivil Resmî Kıyafet Nev'ileri - Frak - Smokin - Jaket - Atay - Redingot - Fayf Oklok Elbisesi - Sivil Resmi Kıyafetlerde Umumi Prensipler - Subayların Resmî Davetlerde Giyim Muâşeretleri - Mücevherler

Sahife 130- Salon Muâşereti: Salon Muâşeretinin Manası - Sosyete Hayatı - Balo Muâşereti - Erkeğin Balo Muâşereti - Kadının Balo Muâşereti - Subayların ve Üniformalıların Balo Muâşereti ve Dikkate Değer Bir Münakaşa - Çay Ziyafetleri Muâşereti - Tedansan, Hususi Çaylar - Muhtelif Davetler - Kabul Günleri - Salonların Umumi Adabı - Sigara İçin Birkaç Söz

Sahife 147- Ev Sahibine ve Misafire Düşen Muaşeret Vazifeleri: Ev Sahibi Muaşereti - Misafir Muaşereti

Sahife 151- Yemek-İçmek Muaşereti - Yemek Yemenin Bütün Milletlerdeki Tahavvülât - Nasıl Sofra Hazırlanır? - Ev Sahibinin Vazifeleri - Davetlinin Vazifeleri - Yemek Nasıl Yenilir? - Nasıl İçilir?

Sahife 157- Dans ve Oyun Muaşereti: Dansın Umumi Manzarası - Eski ve Yeni Danslar - Dansın Manası - Dansta Erkek Nelere Dikkat Etmelidir? - Dansta Kadın Nelere Dikkat Etmelidir? - Dansta Umumi Prensipler

Sahife 162- Kart Dö Vizit Muaşereti: Kart Dö Vizit Nedir? - Kartlar Kaç Türlü Olur? - Kartların Nevileri - Kartların Yazıları - Kartlar Nasıl Yazılır? - Kart Muaşereti - Kartların Eşkalindeki Muaşeret - Kartları Kullanmakta Muaşeret.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Sahife 171- Milli Muaşeret: Milli Muaşeret Nedir? - Türk Neden Milli Muaşerette Daha Hassas Olmalıdır? - Milli Muaşeretin Şümülü - Milli Muaşerette Umumi Bilgiler - Halkın ve Milli Vazifeleri Üzerine Almışların Mütakabil Muaşereti.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Sahife 179- İdari Muaşeret - Resmi Muhaberat Muaşereti - Resmi Dairelerde Münasebet Muaşereti

BEŞİNCİ KISIM

Sahife 185- Beynelmillel Muaşeret

Sahife 187- Kitabın İçindekiler (Son Sayfa: 191)

- Samih Nafiz Tansu, *Talebeye Muaşeret Usulleri*, 1939

Kız ve Erkek her Türk Talebesinin Bilmesi Lazım Gelen Muaşeret Usulleri Gösterilmiştir (1939).

(Üst başlığı olmayan bir Giriş kısmı. Sahife 3-4.)

BİRİNCİ KISIM: Mektep

Sınıfta Muaşeret - Teneffüste ve İstirahat Zamanlarında Muaşeret - Yemekhanede Muaşeret - Yatakhane de Muaşeret - Koridorda - Büyüklere, Muallimlere Hürmet ve Selam - Küçüklerine ve Arkadaşlarına Karşı Şefkat ve Sevgi Göstermek - Konuşmak ve Yürümek - Yürümek de Mühim Bir Hususiyettir - Giyinmek de Muaşeret - Mektep Dahilinde Terbiyevi Hareketler - Mektepte İçtimai Yardım. Sahife 5-39

İKİNCİ KISIM: Aile

Aile Ocağında Muaşeret - Anaya ve Babaya Karşı Hürmet ve Sevgi - Kardeş ve Akrabaya Karşı Muaşeret Kaideleri - Ev Dahilinde Çalışma - Ev Dahilinde Yemek, Yatmak - Temizlenmek, Yıkanmak, İyi İhtiyatlar - Giyinmek, Sokağa Çıkmak

- Misafirlere, Komşulara Karşı Hareketler - Babasının, Annesinin Tanıdıklarına Karşı Muamele - Ev Eşyasına İtina. Sahife 22-40

ÜÇÜNCÜ KISIM: Cemiyette

Sokakta Yürümek - Selam vermek ve Konuşmak - Nakil Vasıtalarına Binmek ve İnmek - Umumi Yerlerde Hareket - Tiyatro, Sinema, Konser, Konferans - Fena İtiyatlar: Sigara, Oyun, İçki, Küfür - Arkadaşlar ile, Tanıdıklar ile Buluşmak, Gezmek - Spor Sahalarında, At yarışlarında Dikkat Edeceği Hususlar - Giyinmek, Dikkat Etmek - Lokantada, Gazino ve Otelde Muaşeret - Sancağı Selamlamak - Büyüklere Gösterilmesi Lazım Gelen Hürmet - Askere, Polise ve Hükümet Mümessillerine Karşı Hürmet - Yangın, Felaket, Kaza veya Bir Cürüm Vukuunda Vazife - İctimai Yardım - Ecnebilere Karşı Hareket - Seyahat, Gezinti ve Memleket Haricinde Dikkat Edilecek Meseleler - Ölülere Hürmet - Mabedde ve Dinî Müesseselerde Muaşeret Usulleri. Sahife 41-68.

SONSÖZ. Sahife 69-70.

- S. Arel, *Halk ve Talebeye Adab-ı Muaşeret Bilgileri*, 1939.

(Başlangıç: Nezaket, Nezaketin Tarifi - Rolü, S. 3

1'inci Kısım: UMUMİ AHVALDE MUAŞERET: Takdim, Selam, El Sıkma, El Öpme ve Konuşma, S. 4

2'inci Kısım: MUHAREBE MUAŞERETİ: Okunaklı Yazı, Tarih-İmza-Adres, Bazı Hitap Formülleri, Mektup Sonları, Kadınlara Yazılacak Mektup Muaşereti, Dış Adreslerde Dikkat Edilecek Noktalar, Davetiyeler, Cevaplar, Davet Zamanları, Telgraflar, Açık ve Kapalı Mektuplar, "Carte De Visite" Şekilleri, Telefon Muaşereti, Hiddet ve Afvlar, s. 10

3'üncü Kısım: VİZİT VE DAVETLER: Aile Kabul Gününde Ev Sahibi ve Misafirlilik Muaşereti, Ziyaretçinin Dikkat Edeceği Noktalar, Tebrik Vizitleri, s. 22

4'üncü Kısım: EV HARİCİ MUAŞERETİ: Sokakta, Paket Taşımak, Alışveriş Muaşereti, Otobüs-Tramvay Muaşereti, Otomobilde, Sinemada, s. 29

6'ıncı Kısım -5. Kısım Tapaj Hatası Nedeniyle Atlanmış, Arada Sayfa Boşluğu Yok:- GİYİM MUAŞERETİ: Silindir Şapka, Frak-Smokin, Çay-Yarış ve Maç Kıyafetleri, Baloda, Kadınların Baloda Dikkat Edeceği Hususlar, s. 40

7'inci Kısım: HEDİYE MUAŞERETİ: Bizzat Götürülen Hediyeler, Gönderilen Hediyeler, s. 48

TALEBEYE MUAŞERET BİLGİLERİ, s. 51 (Son Sayfa: 58)

- S. Arel, *Yemekte Muaşeret: Muhtelif Masaların Tertibi*, 1939.

(YEMEKTE MUAŞERET: SEREMONİ ET YEMEKLERİ-SEREMONİ TATLILARI SEREMONİ ŞARAPLARI, s. 3

ÇAY ZİYAFETLERİ, s. 5

ZİYAFET MASASINDA MUAŞERET, s. 7 (Son sf. 13)

Seyfi Kurtbek, *Modern Yaşayış Bilgisi*, 1939.

GİRİŞ, Sosyete, sf. 5

Terbiye ve Nezaket, sf. 7

BİRİNCİ KISIM

FERD

I. Giyinme-Elbiseler ve Teferruatı, sf.11

II. Tuvalet, sf. 25

III. Süs, sf. 28

İKİNCİ KISIM

AİLE

I. Nişanlanma, sf. 33

II. Evlenme, sf. 34

III. Karı-Koca, sf.36

IV.Çocuklar, sf. 40

ÜÇÜNCÜ KISIM

SOSYETE

I. Genel Bilgiler, sf. 47

II. Tanışma, sf. 55

III. El Sıkma, sf. 58

IV.El Öpme, sf. 60

V. Selam, sf. 61

VI.Sokakta, sf. 64

VII. Nakil Vasıtaları, sf. 65

VIII. Ziyaret, sf. 67

IX.Konuşma, sf. 74

X. Telefon, sf. 86

XI.Mektuplaşma, sf. 88

XII. Kartvizit, sf. 98

XIII. Kabuller, sf. 107

XIV. Yemek, sf. 117

XV.Sigara, sf. 144

XVI. Balo ve Suvareler, sf. 145

XVII. Umumi Yerler, sf. 148

(İÇİNDEKİLER, sf. 151)

Ek 3: Övülen ve Yerilen Değerler

Kitaplarda öne çıkarılan ve yinelenen değerler büyük harfle belirtilmiştir. Bu değerlerin her zaman kitaplarda yer aldıkları haliyle değil; makale yazarının zihin süzgecinden geçtikleri halleriyle listelendiklerini özellikle belirtmek isteriz.

- A. Övülen Değerler: İTİDAL, ÖLÇÜLÜLÜK, AŞIRILIKLARDAN SAKINMA, DENGELİLİK - NEFSİNE VE ARZULARINA HAKİMİYET - İRADE, DENETİMLİLİK - Maddi Olanlar, Şehvet, Süs, Lüks, Para Karşısında Ayartılmamak - Tasarruflu Olmak - Uhrevi, Kültürel, Millî ve Ahlakî Değerlere Bağlılık - Acılar Karşısında Kuvvetli Olmak - Mantık ve Duygular Arasında Denge Kurabilmek - SADELİK, GÖSTERİŞTEN UZAK DURMA - İncelik, Nezaket, Terbiye - (Gurur Şeklini Almamak Kaydıyla) Vakar - Kendine Saygılı Olmak - Kendine Güvenli Olmak - Temkinlilik, Tedbirlilik, Dikkatli Olma - Görev Aşkı, Çalışkanlık - Uysallık, Kurallara Uyuma ve Disiplin - Sabırlılık, Tahammül, Azim - Tevazu - Açıklık, Doğruluk, Dürüstlük, Güvene Lâayk Olma, Yalan Söylememe - İyi Yüreklilik - Kendine ve Başkalarına Karşı FAYDALI Olmak - Hayırseverlik - NEŞELİ Olmak, Güler Yüzlülük - HAREKETLİ VE DİNAMİK OLMA - Cemiyet Adamı Olmak, Kendini Girdiği Ortama Sevdirmek, Utangaç ya da İçine Kapalı Olmamak - Şikayet Etmemek, Hayatından Hep Memnun Olmak, İyimsizlik - Adil Olmak - Kendini Sorgulamak, Kusurlarının Farkında Olmak ve Onlarla Sürekli Mücadele Etmek (burada arzu ve heveslerin de kusur sayılması ilginçtir) - Hoşgörülülük - Fedakârlık - CİDDİYET - Masumiyet - TEMİZ OLMAK - Sakin ve Huzurlu Olmak - Mutluluğu Huzurda Aramak - AİLEYE DÜŞKÜN OLMAK - Kendini Beğenmemek
- B. Yerilen Değerler: Kin Gütme, Nefret - DUYGU VE DAVRANIŞLARDA AŞIRILIK, DENETİMSİZLİK - KİBİR - Bencillik - HEVES VE ARZULARININ ESİRİ OLMAK, ŞEHVET, SÜS, LÜKS YA DA PARA İLE EŞİTLENEN MADDİ YAŞAMA DÜŞKÜNLÜK - Maddî ve Dünyevî Değerlere Düşkünlük - Savurganlık - Maymun İştahlı, Kararsız ve Tereddütlü Olmak - Üzüntülü, Asık Suratlı, Bedbin ve Sıkıntılı Olmak - Riyakâr Olmak - İnatçı Olmak - SAHTE, YÜZEYSSEL VE İĞRETİ BİR NEZAKET - Laubalilik - Kabalık - Kıskançlık, Öfke, Kavgacılık ve Tartışmaya Yatknılık - Alaycılık ve Küçümseyicilik - Alınganlık - Takdir Beklemek - Merhametsizlik - Ayrıcalık Beklemek - BENCİLLİK - Tatminsizlik.

Kaynakça

I. Birincil Kaynaklar

- Arel, S., *Halk ve Talebeye Adab-ı Muaşeret Bilgileri*, Ankara: İdeal Matbaa, 1939.
- Arel, S., *Yemekte Muaşeret: Muhtelif Masaların Tertibi*, Ankara: İdeal Matbaa, 1939.
- Dalkılıç, Muhittin, *Yeni Hayat Adamına Yeni Adab-ı Muaşeret*, İstanbul: Sühület Kütüphanesi, 1932.
- Dalkılıç, Süheyla Muzaffer, *Öğretmenlere Yardımcı Eser: Talebeye Muaşeret Dersleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1939
- (Dalkılıç), Süheyla Muzaffer, *Herkes İçin Modern Adab-ı Muaşeret*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 1939.
- Kurtbek, Seyfi, *Modern Yaşayış Bilgileri*, İstanbul: Maarif Kitaphanesi, 1939.
- Lütfü, Ömer, *Adab-ı Muaşeret Konferansı: Hayat-ı İçtimaiyye*, İstanbul: Harbiye Mektebi Matbaası, 1930.
- Lütfullah, *Zabitan için Muaşeret Usulleri ve Beynelmilel Teşrifat Kaideleri*, İstanbul: Kader Matbaası, 1932.
- Ongan, Hidayet, *Talebeye Muaşeret Bilgisi*, İstanbul: Ahmet Sait Basımevi, 1938.
- Savaşçın, Hüsnü, *Kültür Direktörümüzün Konferansı*, Kayseri: Kayseri Vilayet Matbaası, 1938.
- Sedat, Feliha, *Genç Kızlara Adab-ı Muaşeret Usulleri*, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, 1932.
- Tansu, Samih Nafiz (1939), *Talebeye Muaşeret Usulleri*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, 1939.

II. İkincil Kaynaklar

- Ahıska, Meltem, *Radyonun Sihirli Kapısı: Garbiyatçılık ve Politik Öznellik*, İstanbul: Metis Yay., 2005.
- Chartier, Roger, "From Text to Manners. A Concept and Its Books: Civilité between Aristocratic Distinction and Popular Appropriation", *The Cultural Uses of Print in Early Modern France* içinde, Princeton: Princeton University Press, 1987.
- Çoruk, Ali Şükrü, "Tanzimattan Cumhuriyete Gündelik Hayatın Tarihi Açısından İstanbul Hatıratları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Eylül 2010, sy. 16.
- Deren, Seçil, "Kültürel Batılılaşma", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce III: Modernleşme ve Batıcılık* içinde, Uygur Kocabaşoğlu (der.), İstanbul: İletişim Yay., 2001.
- Elias, Norbert, *Uygurlık Süreci: Sosyo-Oluşumsal ve Psiko-Oluşumsal İncelemeler*, 2 c., çev. Ender Ateşman ve Erol Özbek, İstanbul: İletişim Yay., 2007.
- Hammer, Heike, "Norbert Elias'ın İnsan Bilimleri Kavramı ve Bilgi Sosyolojisi", çev. Ender Ateşman, *Toplum ve Bilim*, Bahar 2000, sy. 84 (Uygurlık Süreci Özel Sayısı).
- Harootunian, Harry, "Diyalektik Bakışlar: Gündeliklikteki Tarih", *Tarihin Huzursuzluğu: Modernlik, Kültürel Pratik ve Gündelik Hayat Sorunu* içinde, çev. Mehmet Evren Dinçer, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- İşin, Ekrem, "Abdullah Cevdet'in Cumhuriyet Adab-ı Muaşeretini", *İstanbul'da Gündelik Hayat* içinde, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

- Mahir, Elif, “Etiquette Rules in The Early Republican Period”, *Journal of Historical Studies*, sy. 3, 2005.
- Meriç, Nevin, *Osmanlı’da Gündelik Hayatın Değişimi: Adab-ı Muaşeret (1894-1927)*, İstanbul: Kaknüs Yayınları, Mart 2000.
- Parla, Jale, *Babalar ve Oğulları: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İstanbul: İletişim Yay., 1996.
- Tunç Yaşar, Fatma, *Alafranga Halleri: Geç Osmanlı’da Adab-ı Muaşeret*, İstanbul: Küre Yay., Ekim 2016.
- Ural, Tülin, “1930-1939 arasında Türkiye’de Adab-ı Muaşeret, Toplumsal Değişme ve Gündelik Hayatın Dönüşümü”, Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Ural, Tülin, “Kentsel Mekâna İntizam Vermek: 1930’larda Türkiye’de Basılmış Adab-ı Muaşeret Kitaplarında Şehir”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2019, sy. 48.
- Ural, Tülin, “Tek Parti Dönemi Adab-ı Muaşeretinde Takdim ve Selamlaşma Usulleri Etrafında Toplumsal Hiyerarşilerin İnşası”, *Toplumsal Tarih*, Mart 2011, sy. 207.
- Ural, Tülin, “Tek Parti Döneminde Basılmış Adab-ı Muaşeret Kitapları”, *Müteferrika*, Yaz 2008, sy. 33.
- Zeldin, Theodore, *İnsanlığın Mahrem Tarihi*, 3. baskı, çev. Elif Özsayar, Ayrıntı Yay., 2003.

